

Voihan venyke!

Olemme tottuneet ristikkomaailmaan, joka on toteutettu kiveen kaiverretulla kirjoitusjärjestelmällämme – milläpä muullakaan. Asia voisi olla toisin, jos Wolmar Schildt (1810–1893), Jyväskylän piirilääkäri, fennomaani, uudissanaston kehittäjä ja suomentaja, olisi onnistunut väkevämmin painamaan kädenjälkensä oman aikansa kirjoitettuun kieleen.

Schildt oli yksi 1800-luvun merkittävimmistä ns. sanasepoista. Hän keksi arviolta noin 500 uudissanaa. Niistä on yleisessä käytössä edelleen yli sata. Näitä ovat esimerkiksi tiede, taide, jalkine, kirje, sairaala, vankila, päätelmä, tietoniekka, taitoniekka, suure, ympyrä, neliö, uskonto, puoliso, henkilö, yhtiö, eristää, jalostaa, itsenäistyä, olettaa, sisustaa, toteuttaa ja vähentää.

Yhdessä kielikysymyksessä Schildt veti vesiperän. Hän yritti turhaan vakiinnuttaa kirjoitettuun kieleemme VENYKEKIRJOITUSJÄRJESTELMÄN. Siinä pitkät vokaalit aa, ee, ii, oo, uu ja yy kirjoitetaan yhdellä kirjaimella, jonka päällä on ns. venyke-merkki (Λ) eli sirkumfleksi: â, ê, î, ô, û, ÿ.

Myös diftongit (kahden samaan tavuun kuuluvan keskenään erilaisen vokaalin yhtymät) kirjoitetaan yhdellä kirjaimella. Esimerkiksi uo kirjoitetaan ô ja ie taas é

(o:n ja e:n päällä on siis piste).

Vokaalit ä ja ö Schildt suositteli kirjoitettavaksi latinan mallin mukaan æ ja œ, sekä pitkinä vokaaleina â ja ê eli venyke-merkki katteenaan. Myöhemmin hän otti œ:n tilalle ø:n.

Schildt ajoi ideaansa uupumatta ja varojaan säästämättä. Hän mm. sponsoroi kirjoituskilpailuja, joihin osallistumisen ehtona oli venykekirjoituksen käyttö. Schildtin sinnikäs kiinnipitäminen tästä periaatteesta haittasi hänen tekstiensä julkaisemista ja rikkoi jopa ystävyyssuhteita.

On arveltu, ettei venykekirjoituksen käyttöönotto sinänsä olisi ollut huono idea. Se kuitenkin esitettiin liian myöhään, sillä suomen ortografia (oikeinkirjoitus) oli jo 1800-luvun puolivälissä sikäli vakiintunut, ettei näin suuri ja syvälle menevä muutos ollut enää mahdollinen.

Niin Schildtin kuolinilmoituksen kuin Jyväskylän vanhalla hautausmaalla sijaitsevan hautakivenkin teksti on laadittu venykekirjoituksella. Lähistöllä on venykeen mukaan nimetty katu, Jyväskylän Puistokadusta haarautuva Venykekuja.

Olisi hauska saada silmäiltäväkseen venykekirjoitukseen perustuva ristikko. Ehkä joku laatija ottaa tästä kopin ja sorvaa sellaisen. Hänen ja ratkojen kommentit olisivat rattoisaa luettavaa. Sitä odotellessa meidän on tyytyminen ristikkoihin, joissa venyvät vain ratkojan hoksottimet – ei itse aakkosto.

Kalle Pertola

kalle.pertola@ristikkoakatemia.fi

Lähetetään ristikkoiheisia kysymyksiä ja mielipiteitä osoitteeseen kysymys@ristikkoakatemia.fi